

Książka w obliczu dynamicznych zmian rzeczywistości

Streszczenie

W artykule Autorka przedstawia miejsce książki w komunikacyjnym świecie człowieka, wskazując na dostępne czytelnikowi różnorodne formy zapisu słowa i różnorodne formy książek w obliczu dynamicznych zmian rzeczywistości.

Autorka omawia funkcję komunikacyjną książki w ramach funkcji informacyjnej, autoprezentacji i wywierania wpływu. Przedstawia również papierową i elektroniczną formę książki, zwracając uwagę na znaczenie Internetu i *crowdsourcingu* dla kodowania i dekodowania przekazów zawartych w książkach. Przedstawiono również przykład miniaturowych książek, których gromadzenie i kolekcjonowanie może stanowić ciekawe hobby pozwalające na realizację funkcji związanej z dostarczaniem rozrywki, relaksu i rozwojem zainteresowań. W przypadku miniaturowych książek Autorka zwróciła również uwagę na traktowanie książki jako swoistego rodzaju talizmanu.

Obok problematyki książki i zmian jej form wobec przeobrażeń rzeczywistości Autorka przedstawiła również wyniki badań prowadzonych systematycznie niemalże od trzech dekad przez Bibliotekę Narodową, które wskazują na poziom czytelnictwa w Polsce, w tym w okresie przed kryzysem wywołanym rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 i w czasie pandemii.

Słowa kluczowe: książka, e-book, czytelnictwo, *crowdsourcing*, komunikacja masowa, druk

Wprowadzenie

Książka stanowi ważne medium w sferze rozwoju społeczeństw, kształtowania kultury, gromadzenia wiedzy i doświadczeń pokoleń. Pozwala na zachowanie wspomnień, dzielenie się przemyśleniami, wiedzą i doświadczeniami. Pozwala na przekazywanie poglądów, opinii i realizowanie podstawowych funkcji komunikacyjnych, takich jak chociażby funkcja informacyjna czy perswazyjna. Jest nośnikiem, dzięki któremu wielu może poznać, odczytać i zapamiętać to, co chcą przekazać nieliczni, ci,

* Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

którzy swoje myśli, wspomnienia czy doświadczenia przelewają na papier, tworząc dzieła mogące zmienić tok myślenia, zachowania i opinie innych.

Książka stanowi także narzędzie służące rozwojowi, nauce, zdobywaniu informacji niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie. Usprawnia proces uczenia się, dostarcza rozrywki, wychowuje i uczy, będąc przekaznikiem wiedzy o świecie i ludziach, wartościach, rytuałach, doświadczeniach pokoleń, tradycji i zmianach, jakie w ciągu wieków zachodziły i zachodzą w społeczeństwie. Zapisane w rozmaitych formach słowa potrafią przetrwać wieki, tak jak zapisane myśli. Jak zauważa Yi-Fu Tuan, „życie myśli jest równie ciągle jak samo życie: z jednej książki wyrasta inna, podobnie jak w świecie polityki jedno wydarzenie prowadzi do następnego” [1987: 11]. Jedna książka może prowadzić do powstania innych, do wprowadzenia zmian, do inspirowania i motywowania czytelników do podejmowania decyzji, podejmowania działań służących zmianie istniejącego porządku. Książka może być także rozpatrywana z perspektywy wykluczenia społecznego. Jest ona bowiem narzędziem służącym rozwojowi, poznaniu świata, a więc ułatwia dostęp do wiedzy, umożliwiając rozwój jednostki.

Celem artykułu jest wskazanie miejsca, jakie książka zajmuje w procesie komunikacji, który stanowi proces będący podstawą funkcjonowania człowieka w różnych zbiorowościach, a także przedstawienie różnych form zapisu słowa, różnych form książek, jakie stały się wynikiem dynamicznych zmian rzeczywistości.

Miejsce książki w procesie komunikacji

Komunikacja jest procesem, który przede wszystkim służy przekazywaniu informacji, wiedzy, opinii i doświadczeń. Wszelkie komunikaty mogą być przekazywane poprzez wykorzystanie słów lub zachowań niewerbalnych. Niewątpliwego znaczenia w kontekście przekazywania wiedzy i informacji emocjonalnych nabiera również milczenie, które stanowi tło dla formy komunikacji, jaką jest książka. Milczenie i cisza nie tylko towarzyszą człowiekowi w trakcie czytania, ale również stanowią nieodłączny składnik procesu tworzenia książek, szerzej – dzieł sztuki. Milczenie towarzyszy bowiem twórcom, którzy całą swą energię poświęcają na tworzenie przekazu. Towarzyszy również odbiorcom, którzy w skupieniu odbierają komunikaty przekazane im różnymi kanałami. Podobnie komunikacja niewerbalna towarzyszy nadawcom i odbiorcom niezależnie od tego, czy jest widoczna dla oczu innych, czy też nie.

Sztuka jest więc „owocem ciszy. Jak inaczej niż w milczeniu można patrzeć na obraz czy na rzeźbę, na piękno barwy i doskonałość formy? Wielkiej muzyki słucha się w milczeniu. Zachwyt, podziw i cisza działają w powiązaniu ze sobą” [Sarah, Diat 2017: 53]. Milczenie i cisza stanowią zatem ważny obszar komunikacji społecznej. Jak zauważa Kwiryna Handke, „za pomocą milczenia realizujemy wiele interakcji o charakterze rytualnym, zwyczajowym, obyczajowym” [2008: 19]. Milczenie jest wpisane w komunikację międzyludzką, pozwalając na wyrażenie tego, czego często nie udaje się wyrazić w słowach. Stanowi formę wyrazu niejednokrotnie głośniejszą niż krzyk. Rozpatrując milczenie w kontekście książek, literatury, nie sposób nie odnieść się do miejsca, jakie zajmuje w tematyce poruszanej przez autorów i innych artystów. Niejednokrotnie milczenie stanowi temat będący istotą i punktem wyjścia do rozważań przelanych na karty papieru. Jest motywem, który

pojawia się u wszystkich pisarzy, bo kto para się słowem, prędzej czy później trafić musi na opór języka i stanąć wobec problemu braku słów, zająć się rolą milczenia, metaforami ujmującymi ciszę, także efektem fabularnym, jaki daje milcząca scena w świecie przedstawionym, niedopowiedzenie, zatrzymanie na chwilę lub niezrealizowanie zapowiadanego wcześniej wątku, czy też opis sceny, w której interakcja odbywa się bez słów [Korwin-Piotrowska 2015: 41].

Milczenie stanowi zatem nie tylko tło dla wypowiedzianych słów czy odbieranych komunikatów, lecz może również stać się tematem rozważań, punktem wyjścia wprowadzającym do problematyki, którą trudno ująć słowami. Czasami bywa bardziej wymowne niż słowa. Należy zatem podkreślić, iż choć książka nierozzerwalnie wiąże się ze słowami i przekazem werbalnym, to nie można zapominać o miejscu, jakie zajmuje milczenie zarówno na etapie kodowania, jak i dekodowania komuników werbalnych, ale również jako temat i sposób wyrażenia tego, czego słowami ująć się nie da.

Książka oczywiście bezpośrednio kojarzy się czytelnikom, odbiorcom ze słowem pisanym, jednakże nie można zapominać, iż książka w kontekście komunikacji niewerbalnej może być rozpatrywana wtedy, gdy mówimy o kształtowaniu wrażenia wywieranego na innych poprzez wykorzystanie do tego celu proksemiki. Wystrój wnętrz, aranżacja przestrzeni stanowią ważny element budowanej atmosfery rozmowy, jak i kształtowanego wizerunku. I tu pojawia się miejsce na książkę i jej znaczenie w sferze realizacji jednej z podstawowych funkcji komunikacyjnych, jaką jest właśnie kształtowanie wrażenia wywieranego na innych.

Proksemika zajmuje się znaczeniem przestrzeni w procesie komunikacji, „oznacza interdyscyplinarny kierunek badań dotyczący społecznego postrzegania i użytkowania przestrzeni jako specyficznego tworu kulturowego, odległość pomiędzy wchodzącymi w interakcję jednostkami, wyraża postawy

emocjonalne i komunikuje określone treści” [Filipiak 2004: 183]. W ramach proksemiki rozważamy problematykę środowiska proksemicznego, terytorium, dystansów, aranżacji przestrzeni i wpływu wystroju wnętrz, tła, na którym występuje rozmówca, na jakość przekazu, efektywność procesu komunikacji również w kontekście autoprezentacji. Nie ulega wątpliwości, iż przestrzeń, którą wykorzystuje człowiek, przekazuje znaczenie, a więc poglądy, wartości; nawet znaczenie danej kultury może być przekazywane i komunikowane właśnie poprzez przestrzeń [Leathers 2007: 111]. W kontekście komunikacji i autoprezentacji rozmówca może kształtować środowisko proksemiczne w sposób umożliwiający mu kształtowanie odpowiedniego dla niego wizerunku, czy to np. osoby posiadającej władzę, czy też osoby kompetentnej, elokwentnej i odcytanej. W tym wypadku przedstawianie własnego wizerunku na tle książek pozwala na osiągnięcie konkretnego celu autoprezentacyjnego. Dlatego właśnie w biurach, gabinetach, na zdjęciach interlokutorzy wykorzystują książki do budowania właściwego wizerunku.

Przemiany rzeczywistości, w tym pandemia, wymuszają na człowieku dostosowywanie środków i form komunikacji do zmian warunków, otoczenia i środowiska. W przypadku pandemii można obserwować zmiany polegające na przejściu w wielu sytuacjach komunikacyjnych z poziomu komunikacji bezpośredniej, interpersonalnej na poziom komunikacji pośredniej. Telekonferencje, prowadzenie zebrań za pośrednictwem Internetu z jednej strony prowadzą do zwiększenia dystansów między partnerami rozmowy, z drugiej zaś strony prowadzą do „mieszania się” sfery prywatnej i publicznej. Prowadzone spotkania on-line pozwalają rozmówcom niejako „wkroczyć” w życie prywatne innych, dając możliwość – poprzez obserwację tła, na którym prezentuje się mówca/słuchacz – odbioru informacji poprzez zwrócenie uwagi na aranżację prywatnej przestrzeni osoby prowadzącej rozmowę z miejsca zamieszkania. Owo „wkroczenie” do przestrzeni prywatnej pozwala na uzyskanie informacji o rozmówcy, informacji, do których w kontaktach bezpośrednich nie byłoby dostępu. Widoczny jest styl, w jakim interlokutor zaaranżował przestrzeń mieszkalną, widoczne są obrazy, zdjęcia, sprzęty domowego użytku, które przekazują informacje o zainteresowaniach, hobby, pasjach poszczególnych osób. Komunikując się w sposób świadomy, interlokutor celowo wykorzystuje elementy wnętrza do celów autoprezentacyjnych, w tym również książki, na których tle występuje mówca. Książki, biblioteczki stanowią w dobie pandemii częste tło dla komunikacji pośredniej, stanowiąc niewątpliwie element przyjętej strategii kształtowania wrażenia. W tym wypadku nie tyle słowo i treść ma znaczenie, ile symbolika, jaka kryje się za książką. Książka jako symbol erudycji, mądrości, wiedzy, elokwencji stanowi narzędzie służące autoprezentacji na poziomie komunikacji pośredniej i bezpośredniej.

Oczywiście omawiając kwestie dotyczące znaczenia książki w świecie komunikacyjnym człowieka, nie sposób nie wspomnieć o słowach, które stanowią podstawowy obok rysunków, wykresów i zdjęć środek przekazu informacji książkowej. Słowa mają wielką moc, pozwalają na wprowadzenie zmian, służą wywieraniu wpływu, umożliwiają odkrywanie prawdy o świecie i człowieku. Jednakże patrząc na książkę przez pryzmat jej historii, należy podkreślić, iż owa historia nie rozwijała się i nie rozwija jednotorowo, na podstawie jednego źródła, gdyż różne społeczności wykształciły i wykorzystywały w swej historii różne systemy zapisu [Cave, Ayad 2015: 13].

Krótką historia książki

Kiedy powstała pierwsza książka? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Doświadczenia, ważne zdarzenia, zjawiska, zmiany i poglądy przedstawiane były w różnorodnej formie i w różnorodny sposób na przestrzeni wieków. „Nie mamy prawie żadnej wiedzy o tym, kiedy, jak ani gdzie po raz pierwszy stworzona została »książka«. Tekst książki musiał przetrwać – ale szanse, by przetrwał standardowy zapis, są znikome” [tamże: 12].

Można spojrzeć na książkę jako medium służące gromadzeniu, przechowywaniu, udostępnianiu wiedzy, informacji i doświadczeń innym. Dzięki książkom kolejne pokolenia mogą uczyć się, zdobywać wiedzę, która staje się pomocna w życiu codziennym. Jest to medium, które przez wieki chroniło ludzkość przed utratą wiedzy i mądrości nabytej na drodze doświadczeń. Pamięć człowieka jest zawodna, dlatego właśnie wszelkie formy zapisu zdarzeń, przemyśleń i spostrzeżeń pozwalają zachować cenny dar dla kolejnych pokoleń. Tym darem jest pamięć o historii człowieka, dziejach jego życia, dokonaniach, podejmowanych działaniach i zmianach, które prowadzą do przeobrażeń rzeczywistości, w jakiej przychodzi żyć młodym i niedoświadczonym jeszcze członkom społeczności.

Herodot wyraźnie wskazał cel, dla którego stworzył swoje dzieło *Dzieje*. Jego słowa trafnie oddają to, czemu służy książka. Autor wyjaśnia cel, dla którego wielu podejmuje się trudu zapisania swoich doświadczeń, spostrzeżeń, przemyśleń i analiz otaczającej rzeczywistości: „[...] żeby dzieje ludzkie z biegiem czasu nie zatarły się w pamięci, ani wielkie podziwu godne dzieła, jakich bądź Hellenowie, bądź barbarzyńcy dokonali, nie przebrzmiały bez echa” [Collins i in. 2019: 9].

W historii książki ważną rolę odgrywa druk. Początkowo do pisania książek wykorzystywano różnorodne materiały takie jak tabliczki z gliny,

jedwab, papirus, pergamin czy papier. Większość z nich przed pojawieniem się drukowanej formy książki przybierała formę zwojów lub kodeksów [tamże: 8]. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na ręcznie zapisane zwoje lub kodeksy, których wykonanie było związane z olbrzymim wkładem pracy, a czas ich tworzenia był niewspółmiernie długi do czasu, w jakim powstawały drukowane książki. Dlatego właśnie dostęp do nich mieli nieliczni. Zamożni członkowie społeczeństwa mieli ów przywilej dostępu do ręcznie zapisanych książek. Nieliczni mieli dostęp do wiedzy, wielu było jej pozbawionych. Obecnie dostęp do książek jest zdecydowanie łatwiejszy i prostszy, co chroni ludzi przed wykluczeniem. Dostęp do Internetu i istnienie e-booków pozwalają na dotarcie do niezbędnych informacji, umożliwiają otwarcie na świat i jego tajemnice.

Druk pozwolił na upowszechnienie słowa pisanego. Umożliwił wielu w zaciszach domowego ogniska poszerzenie wiedzy, zapoznanie się z różnymi poglądami, doświadczeniami i wizjami. Jednakże warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden skutek, jaki niesie ze sobą upowszechnienie słowa pisanego w formie książki. Druk pozwolił na dotarcie konkretnych idei, przemyśleń do wielu odbiorców i tym samym autorzy owych przemyśleń z anonimowych twórców stali się rozpoznawalnymi osobami.

276

Drukowanie książek sprzyjało ważności autorstwa i żyjący autorzy stali się celebrytami, np. Miguel de Cervantes, autor powieści *Don Kichote*. To podniesienie rangi indywidualnej ekspresji być może miało znaczenie dla wielkich rewolucji w europejskiej myśli – reformacji, renesansu, oświecenia” [tamże: 11].

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na XVIII wiek, który wiąże się z niesamowitym wzrostem liczby publikowanych dzieł oraz rozwojem drukarstwa. Wiedza przestała być już dobrem dostępnym dla wybranych, nielicznych, wpływowych i bogatych. Upowszechnienie wiedzy nastąpiło w tym czasie na niespotykanym dotychczas poziomie. Dla porównania w średniowieczu w ciągu roku w całej Europie powstawało nieco ponad tysiąc manuskryptów, a w XVIII wieku rocznie drukowanych było 10 mln książek. Dostępność książek była oczywiście związana nie tylko z liczbą drukowanych egzemplarzy, ale także z ich niską ceną. Można zatem mówić o rozwoju masowego czytelnictwa oraz wzroście popytu na książki [tamże: 12].

A jak wygląda obecnie poziom czytelnictwa w Polsce? Można mówić o niewielkim wzroście poziomu czytelnictwa w ciągu ostatnich kilku lat. Z raportu Biblioteki Narodowej dotyczącego stanu czytelnictwa w Polsce wynika, iż nastąpił wzrost o 3% w skali roku oraz o 5% w skali dwóch lat. W 2020 roku 42% respondentów zadeklarowało, iż przeczytało przynajmniej jedną książkę w ciągu roku w całości lub jej fragment.

Natomiast jedynie 10% badanych zadeklarowało przeczytanie w ciągu roku siedmiu lub więcej książek. Dla porównania w 2000 roku przeczytanie co najmniej jednej książki zadeklarowała ponad połowa badanych Polaków (54%), zaś 24% potwierdziło przeczytanie siedmiu lub więcej książek. Ważną kwestią pozostaje forma książki, którą preferują czytelnicy. Według danych Biblioteki Narodowej większą popularnością cieszy się tradycyjna papierowa wersja książki w stosunku do cyfrowej. Częściej książki czytają kobiety (51%) niż mężczyźni (33%). Również wiek ma znaczenie dla intensywności czytania. Więcej czytają bowiem ludzie młodzi (76% w grupie 15–18 lat). Z wiekiem Polacy czytają mniej – jedynie 33% badanych w wieku powyżej 60. roku życia deklaruje czytanie książek, a jeszcze mniej, bo 22%, w grupie respondentów powyżej 70. roku życia [Chymkowski, Zasacka 2021].

Istotną kwestią w sferze podjętych rozważań pozostaje nie tylko czytanie książek, ale również ich posiadanie, gromadzenie. Jak zatem wyglądają domowe biblioteczki, księgozbiory? Książka jest nie tylko narzędziem komunikacji, medium dostarczającym wiedzy i informacji, ale także instrumentem służącym wypełnianiu funkcji komunikacyjnej odnoszącej się do autoprezentacji. Książki wiele mówią o ich właścicielu – jego zainteresowaniach, doświadczeniach życiowych, wykształceniu. Jak zatem prezentowały się księgozbiory domowe kiedyś i dzisiaj? „W XIX i na początku XX wieku światli i kulturalni, a przede wszystkim zamożniejsi mieszkańcy dworów posiadali bogate księgozbiory. [...] Takie bogate unikatowe księgozbiory mogły być przekazywane z pokolenia na pokolenie” [Tatarkiewicz 2019: 56]. Warto także zwrócić uwagę na prywatne biblioteki oraz tradycję rękopiśmiennych *silva rerum*, wpisujących się w dawną kulturę. Mowa tu o rękopisach zawierających szereg zapisków, przemyśleń i wypisów z różnorodnych książ. Mogły one przyjąć formę zbioru różnych utworów lub fragmentu, wycinka jednego z nich. Jak zauważa Emanuela Tatarkiewicz, były to tzw. księgi domowe, w których zapisywano najważniejsze zdarzenia, anegdoty rodzinne, a także przemówienia, jakie odbywały się na rozmaitych spotkaniach. Różnego rodzaju sentencje, cytaty, ale także przepisy kulinarne znajdowały swoje miejsce wśród tych zapisków [tamże: 56].

A jak wyglądają księgozbiory domowe dzisiaj? Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Bibliotekę Narodową 31% respondentów w 2020 roku deklaruowało, że nie posiada w domu żadnych książek lub ma jedynie podręczniki szkolne, natomiast 64% badanych zadeklarowało posiadanie domowych księgozbiorów.

Jak duże są księgozbiory domowe? Spośród badanych 40% deklaruje posiadanie egzemplarzy różnych książek w liczbie 11–50, zaś od 1 do 10 książek ma 15% badanych. Posiadanie w swoich biblioteczkach książek

w liczbie 51–100 deklaruje jedynie 22% respondentów, a 13% dysponuje większą liczbą książek, w przedziale 101–200 [Chymkowski, Zasacka 2021].

Jeśli chodzi o kwestie dotyczące czytelnictwa, warto także zwrócić uwagę na formy książek. Zmiany rzeczywistości wymagają dostosowywania się do nowych trendów, wyzwań współczesności, możliwości technologicznych. Jednakże różne formy książek nie są domeną XXI wieku. Książki w formie cyfrowej nie są dominującą formą, jaką wybierają czytelnicy; obecnie preferują książki w formie papierowej [tamże: 7].

Różnorodne formy książki i pracy nad książką

Współcześnie czytelnicy mają do wyboru nie tylko papierową wersję książki, ale także książki w formatach cyfrowych. Książki elektroniczne pozwalają na zapoznanie się z ich treścią w dowolnym miejscu i czasie. Wystarczy jedynie telefon czy tablet, by móc odkrywać skryte w nich tajemnice, myśli i rozważania autorów. Za pierwszą książkę w postaci elektronicznej można uznać „encyklopedię mechaniczną”, którą wynalazła mieszkająca w Hiszpanii nauczycielka Ángela Ruiz Robles. Choć książka ta różniła się w sposób znaczący od obecnych książek elektronicznych, sam pomysł i sposób jego realizacji niezmiennie przypomina współczesne e-booki. „Encyklopedia mechaniczna” miała postać książki z rolką z nawiniętym tekstem. Intencją nauczycielki było zgromadzenie w jednej postaci wszystkich książek niezbędnych uczniom do nauki, dzięki czemu nie musieliby dźwigać wielu podręczników w codziennej drodze do szkoły. Choć nie udało się sfinalizować produkcji encyklopedii, jej istota wydaje się niezmiennie bliska dzisiejszym elektronicznym formom książek [Cave, Ayad 2015: 244]. Na przykład na małym, lekkim tablecie czytelnik może przechowywać wiele interesujących go pozycji literatury, bez konieczności noszenia w ręku, torbach lub plecakach ciężkich tomów papierowych wersji książek.

Internet, media społecznościowe i najnowsze rozwiązania technologiczne umożliwiają wybór współczesnym czytelnikom, którzy mogą zdecydować, jaka forma książki, czy tradycyjna – papierowa, czy też elektroniczna, jest atrakcyjniejsza i warta wykorzystania w sferze komunikacji masowej. Zmiany rzeczywistości prowadzą zatem do tego, że książka staje się ogólnie dostępna dla wielu, a jej cena nie stanowi bariery, która utrudnia dostęp do wiedzy i informacji w niej zawartych. Cena nie staje się zatem czynnikiem wykluczającym niektórych w dostępie do tego medium. Oczywiście nowoczesne czytniki służące do odbioru prezentowanych w książkach elektronicznych treści wpływają nie tylko na

zmiany w obszarze odbioru prezentowanych treści, ale także w obszarze ich kodowania i udostępniania przez autorów szerokiej grupie odbiorców. Przykładem jest opowiadanie Stephena Kinga *Jazda na kuli*, które w 2000 roku zostało udostępnione czytelnikom jedynie w formie elektronicznej. Ta forma przekazu umożliwiła w ciągu 24 godzin ściągnięcie przez czytelników 400 tys. kopii, co niewątpliwie można nazwać swoistego rodzaju rewolucją sprzedażową w kontekście rynku książki [tamże: 244].

Nowe możliwości, jakich dostarczają zmiany rzeczywistości, widoczne są również w sferze kodowania przekazu i znaczenia informacji zwrotnej w komunikacji masowej. Mowa tu o możliwościach, jakie dostarcza *crowdsourcing*, czyli proces pozyskiwania wiedzy, informacji, pomysłów, koncepcji, rozwiązań, sugestii i inspiracji z tłumu, z wykorzystaniem Internetu [por. Lenart-Gansiniec 2017: 143]. Autor ma poprzez Internet możliwość nie tylko przedstawiania treści skierowanych do liczного grona anonimowych odbiorców, którzy w dowolnej chwili mogą ów komunikat odczytać i przesłać informację zwrotną. Twórcy mogą także czerpać inspiracje od „tłumu” i wykorzystywać otrzymywane informacje zwrotne jako cenne źródło inspiracji i pomysłów, które zostaną wykorzystane w dalszej części ich pracy. Widoczny zatem staje się „bieżący” wpływ odbiorców, czytelników na proces kodowania i tworzenia konkretnych pozycji literatury. Informacja zwrotna nie dociera – jak kiedyś – do autora po skończeniu jego dzieła, lecz jeszcze w trakcie jego tworzenia.

Co więcej, autorzy mogą niemalże na oczach odbiorców tworzyć swój przekaz. Za przykład może tu posłużyć powieść, jaką tworzyła we wrześniu 2012 roku pisarka Silvia Hartmann. Pracę nad swoją powieścią rozpoczęła z wykorzystaniem Google Drive. Ponad 13 tys. odbiorców komentowało online jej pracę nad tekstem, w ramach projektu „Nagi pisarz”. Samo zakończenie autorka postanowiła napisać na żywo na zorganizowanej przez siebie konferencji. Jej powieść opublikowana w 2012 roku zarówno w formie książki elektronicznej, jak i papierowej, stanowi przykład wykorzystania *crowdsourcingu* w obszarze literatury [Cave, Ayad 2015: 244].

Zmiany rzeczywistości, nowe rozwiązania technologiczne, nowe możliwości w zakresie komunikacji umożliwiają wykorzystywanie nowych form kontaktu autorów z czytelnikami, nadawców z odbiorcami.

Oczywiście dostosowywanie form książki do wymogów współczesności i zmieniającej się rzeczywistości nie jest domeną czasów współczesnych. Książki przyjmowały różne formy w zależności od sytuacji, w której były tworzone, potrzeb odbiorców, możliwości nadawców i zmian w obszarze funkcjonowania danych społeczności.

Rozpatrując kwestie dotyczące różnorodnych form książek, warto zwrócić uwagę na najmniejsze pozycje literatury. Zbieranie i kolekcjonowanie

miniaturowych książek to prawdziwe hobby. Małe książki, o których mowa, to egzemplarze, których wysokość, grubość lub szerokość nie przekraczają 76 milimetrów. Najstarsza miniaturowa książka drukowana pochodzi z 1475 roku [tamże: 246]. W Polsce, w Katowicach znajduje się Muzeum Najmniejszych Książek Świata Zygmunta Szkocznego, twórcy miniaturowych pozycji książkowych.

Warto przy tym zauważyć, iż książki nie tylko dostarczały i dostarczają wiedzy, informacji, pozwalają na dzielenie się spostrzeżeniami i przemyśleniami, ale także mogą być traktowane jako swoistego rodzaju talizmany. W tym kontekście należy przytoczyć kolejny raz przykład miniaturowych książek i ich wydawcy, David Bryce & Son z Glasgow. Firma ta wydawała miniaturowe książki, które były sprzedawane wraz ze szklami powiększającymi i medalionami. Wśród nich były słowniki, poezje, Nowy Testament i Koran. W trakcie I wojny światowej wielu żołnierzy wyznających islam w armii indyjskiej, walcząc, nosiło właśnie ów talizman, jakim była miniaturowa forma Koranu [tamże: 247].

Zakończenie

280

Książka zajmuje ważne miejsce w sferze komunikacji masowej. Może przybierać różne formy, co jest sposobem dostosowania przekazu treści w niej prezentowanych do potrzeb i oczekiwań odbiorców, ale również dynamicznych zmian rzeczywistości.

Choć jej podstawową funkcją jest funkcja informacyjna, gromadzenia i przekazywania wiedzy, informacji kolejnym pokoleniom, to może być i jest traktowana również jako narzędzie służące innej ważnej funkcji komunikacji – wywieraniu wrażenia na innych. Książka także dostarcza rozrywki, uczy i pozwala na wymianę doświadczeń. Może być również traktowana jako talizman, a jej różne formy pozwalają dotrzeć do wielu odbiorców w tym samym czasie niezależnie od miejsca, w którym właśnie się znajdują.

I choć Internet i najnowsze rozwiązania technologiczne pozwalają na wykorzystanie formy elektronicznej książki, to nadal – jak pokazują badania przeprowadzane systematycznie od 1992 roku przez Bibliotekę Narodową – tradycyjna, papierowa książka cieszy się większą popularnością wśród polskich czytelników.

Jednakże należy zauważyć, iż poziom czytelnictwa nie jest wysoki. Nawet okres pandemii nie wpłynął w znacznym stopniu na jego wzrost. Jedynie 42% Polaków zadeklarowało przeczytanie co najmniej jednej

książki w 2020 roku, podczas gdy w 2000 roku było to 54% badanych, a w 2004 – 58% [Chymkowski, Zasacka 2021]. Obecnie książka nie stanowi jedynego medium służącego uczeniu się, zdobywaniu wiedzy i rozrywce. Mnogość różnorodnych narzędzi komunikacyjnych służących zdobywaniu informacji i rozrywce może wpływać na to, iż członkowie danego społeczeństwa czytają mniej.

Nie można jednakże zapominać o sile i mocy książek i zawartych w nich słowach, które inspirują, motywują do działania, rozważań i rozmyślań. Piękno słowa i zawartych w nim opisów zjawisk, zdarzeń, ludzi, miejsc pobudza wyobraźnię i pozwala dostrzec to, czego nie zauważamy na co dzień. Otoczenie, dynamika zmian, wielość obowiązków, różne możliwości rozrywek powodują, że książka nie zawsze znajduje miejsce w życiu człowieka, choć jeśli już się w nim znajdzie, może wpływać na jego wizję świata i otaczających go ludzi, prowokować do działania i wdrażania zmian. Oczywiście nie tylko współcześnie ludzie nie znajdują czasu na czytanie, choć czasami ten brak czasu może budzić zadumę i tęsknotę za tym, co autorzy w swych dziełach przedstawiają i opisują. W jednym z listów do rodziców Fryderyk Chopin napisał „Jeżdżę prawie co dzień na wozie. Książki śpią, bo piękna pogoda” [Korespondencja Fryderyka Chopina 2009: 115].

Z jednej strony piękno otaczającego nas świata lub dynamika zmian mogą „odciągać” czytelnika od książki, z drugiej strony piękno języka, piękno opisów świata, przyrody, ludzi może „przyciągnąć” czytelnika i umożliwić mu odkrywanie tego, co autor chciał przekazać i ocalić od zapomnienia.

281

Literatura

- Cave R., Ayad S. [2015], *Historia książki. Od glinianych tabliczek po e-booki*, Warszawa: Wydawnictwo Arkady.
- Chymkowski R., Zasacka Z. [2021], *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, www.bn.org.pl (dostęp: 09.05.2021).
- Collins M., Black A., Cussans T., Farndon J., Parker P. [2019], *Książki które zmieniły świat*, Warszawa: Wydawnictwo Arkady.
- Filipiak M. [2004], *Homo Communicans, wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Handke K. [2008], *Socjologia języka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Korespondencja Fryderyka Chopina* [2009], oprac. Z. Helman, Z. Skowron, H. Wróblewska-Straus, t. 1, 1816–1831, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Korwin-Piotrowska D. [2015], *Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Leathers D.G. [2007], *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lenart-Gansiniec R. [2017], *Crowdsourcing w sektorze publicznym – wyzwanie badawcze*, „Humanities and Social Sciences”, Vol. 22, No. 24(1), s. 143–166.
- Sarah R., Diat N. [2017], *Moc milczenia*, Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Tatarkiewicz E. [2019], *Dwór Polski. Literackie obrazy w prozie XIX i XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tuan Yi-Fu [1987], *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

A book in the face of dynamic changes in reality

Summary

In the article, the author presents the place of the book in the communicative world of man, pointing to various forms of writing words and various forms of books that are available to the reader in the context of dynamic changes in reality.

The author discusses the communication functions of the book in the context of the information function, self-presentation and exerting influence. It also presents the paper and electronic form of the book, paying attention to the importance of the Internet and crowdsourcing in the context of encoding and decoding messages contained in books. An example of miniature books is also presented, the gathering and collecting of which can be an interesting hobby that allows the implementation of functions related to providing entertainment, relaxation and the development of interests. In the context of miniature books, the author also noted that the books was treated as a kind of talisman.

Devoting the article to the issue of books and changes in their forms in the context of the transformations of reality, the author also presented the results of research conducted systematically for almost 3 decades by the National Library, which indicate the level of readership in Poland during the pandemic, but also in the period before the crisis caused by the spread of the SARS-CoV-2 virus.

Keywords: book, e-book, readership, crowdsourcing, mass communication, printing